

АНАЛІЗ ПОДІЙ ВАРШАВСЬКОГО ПОВСТАННЯ 1944 РОКУ З ПОЗИЦІЙ СУЧАСНОСТІ

У статті розглянуто військові та політичні передумови, хронологію подій варшавського повстання у серпні-вересні 1944 року. Висвітлено участь українських та російських частин у придушенні повстання. Показано масштаби злочину німецьких військ у дільницях Воля та Охота. Проаналізовано причини поразки Армії Крайова.

Ключові слова: варшавське повстання, Армія Крайова, дивізія СС «Галичина», РОНА.

Актуальність проблеми. Внаслідок історичних і політичних обставин українці і поляки невдовзі після закінчення Першої світової війни опинилися у ворожих один для одного таборів [1]. Поляки вирішили відбудувувати Польщу на основі Ризького договору 1921 року, українці ж прагнули звільнення українських земель від чужого панування. Стосунки двох народів далеко не завжди були безпроблемними. Особливо це стосується періоду Другої світової війни, коли неодноразово доходило до прямих збройних сутичок між українцями і поляками. З іншого боку, пропагандисти і недобросовісні історики часто намагались очорнити противника, приписуючи йому те, чого насправді не було. Проявилось це і у випадку Варшавського повстання. Низка польських дослідників намагались (а подекуди намагаються й досі) довести, що українці брали участь у придушенні цього виступу польського народу. Тому аналіз подій, що розгортались у Варшаві й довкола неї у 1944 р., є актуальним і становить значний інтерес навіть у сучасних умовах.

Історіографічний та джерелознавчий огляд. Історіографія Варшавського повстання 1944 р. нараховує десятки позицій – від невеликих статей до об'ємних монографій.

Скорич Лілія Василівна, кандидат історичних наук, доцент кафедри гуманітарних наук, Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів.

© Скорич Л.В., 2016

Однак, незважаючи на наявність такого значного корпусу досліджень, сучасним історикам варто час від часу повертатись до цих трагічних сторінок історії – адже кожне нове покоління здатне по-новому дивитись на події минулого. Наша робота становить саме таку спробу нового погляду на проблему героїзму і трагедії, що нерозривно пов'язана із Варшавським повстанням.

На певну увагу заслуговують такі збірки документів, як «Життя в повстанській Варшаві, серпень-вересень 1944 року: зізнання і документи» за редакцією Едварда Сервінського. Подібною є збірка за його ж редакцією «Німецькі злочини у Варшаві 1944 року: зізнання і світлини». Ці збірки складаються із зізнань очевидців німецьких звірств, зроблених під час варшавського повстання. Висвітлюються жахливі методи боротьби, які застосовують німці проти поляків, щоб тільки зламати опір повстанців Варшави. До цієї категорії належить також збірка документів: «Цивільне населення у варшавському повстанні». Подібним до вищезгаданих праць за своїм змістом та формою є збірник за редакцією Шимона Датнера та Каземира Лещинського «Злочини гітлерівського окупанта на цивільному населенні під час варшавського повстання 1944 року». Всі ці збірки документів звинувачують українців у страшних злочинах, здійснених над цивільним населенням Варшави. Звинувачення у вбивствах, грабунках, насильстві. Деякі документи стверджують, що участь у цих звірствах брали також СС дивізії «Галичина» [5].

Дещо по іншому проаналізовані матеріали і події у праці Юзефа Вронішевського «Охота». Книга розкриває події, які відбулися на території варшавської дільниці Охота. Зміст її також базується на свідченнях учасників та свідків тих подій. Вронішевський, аналізуючи матеріали, робить висновки, про суперечливість багатьох свідчень, що іноді зовсім виключають одне одного. З цих матеріалів видно, що у Варшаві не було українських військових формувань. Наводячи перелік німецьких військових частин у Варшаві напередодні повстання,

Адам Боркевич стверджує, що на алеї Шуха стояла сотня українців (близько 150 вояків), яка належала до батальйону Поліції Безпеки (Sicherheitspolizei) під командуванням майора Гагна.

У монографії Ярослава Гданського «Забуті солдати Гітлера» («Zapomniani zotnierze Hitlera») [11], стверджується, що жодне українське формування не брало участі у придушенні повстання у Варшаві. Аналізуючи вище наведені джерела, можна стверджувати, що у Варшаві не було ніяких українських військових формувань. Ті ж допоміжні частини, про які згадується, не залучалися до бойових чи зачисних операцій. Їх використовували лише для охорони та патрулювання.

Виклад проблеми. Як відомо, влітку 1944 року німецькі війська під тиском Радянської Армії відступали по всій лінії східного фронту. Радянські війська зайняли на півдні майже всю Україну, на півночі Білорусію і вступили на польські землі, дійшовши до ріки Вісла.

27 липня 1944 року до Москви виїхав прем'єр польського еміграційного уряду у Лондоні Станіслав Міколайчик. Він планував домовитися із Сталінім про майбутнє звільнення з-під німецької окупації Польщі. Відбулася зустріч із міністром закордонних справ Молотовим, який запевнив, що Червона Армія дуже скоро визволить усю Польщу, а зараз вона знаходиться за 10 км від Варшави і на 6 серпня планується звільнення польської столиці від німецької окупації. Крім того, 29 липня, о 20:15, московське радіо передало на польській мові заклик до Варшави, в якому йшлося про те що для Варшави настав час «діяти в хвилину остаточного визволення» [2].

Враховуючи перебування Міколайчика саме в цей час у Москві, а також і те, що радянська артилерія вже декілька днів обстрілювала німецькі позиції у Варшаві, а радянські літаки постійно літали над містом, генерал Тадеуш Бур-Коморовський разом із Станіславом Янковським, делегатом еміграційного уряду, вирішили, що настав час для відвертої боротьби з окупантом. Повстання розпочалося 1 серпня 1944 року о 17:00 [3].

Цікавим і незрозумілим є той факт, що у ході повстання Т. Коморовський не міг зв'язатися та налагодити радіоконтакт з командувачем 2-го Білоруського фронту маршалом К. Рокосовським, який за походженням був поляком, до того ж уродженцем Варшави [4].

Повстання тривало 63 дні і не виправдало сподівань, закінчившись капітуляцією поляків 2 жовтня 1944 року. З обох боків боротьба була жорстокою, але мілітарна перевага була на базі німців і вони її відповідно використали.

Увечері того ж дня Генріх Гімmlер – рейхсфюрер СС, видав наказ, у якому йшлося про те, що всі поляки Варшави, незважаючи на вік чи стать, повинні бути розстріляні. Заборонялось брати полонених, а саму Варшаву «зрівняти з землею» [5]. Гімmlер хотів продемонструвати Європі, що означає організувати повстання проти німців.

І все ж таки повстання у Варшаві для німецького командування було несподіваним, тому в перші чотири дні ініціатива була у польських повстанців.

Упродовж перших 40 годин боротьби Армія Крайова захопила дві третини Варшави включно з центром міста, де знаходились найважливіші будівлі уряду [6].

2 серпня 1944 року англійське радіо повідомило про вибух варшавського повстання. За ним цю звістку підхопили радіо всіх союзних і нейтральних країн. Мовчало тільки московське радіо, попри те, що про повстання особисто інформував Сталіна Станіслав Міколайчик. [7].

І хоча ситуація на фронті була важкою, німці для придушення повстання стягнули значні військові сили. Був створений спеціальний корпус під командуванням генерала СС Еріха фон дем Баха-Зелевського. На момент повстання німецьких військ у Варшаві налічувалось близько 11000 бійців вермахту і приблизно 5700 чоловік поліції та відділів СС, якими командував бригаденфюрер СС Пауль Отто Гайбель [2]. Протягом наступних чотирьох днів кількість німецького війська зросла до 25000 і постійно збільшувалась [9].

4 серпня до Варшави прибули поліцейські частини бригади СС Дірлевангера, що оперували в районі дільниці Воля. У цей самий час прибула так звана штурмова бригада СС «РОНА», яка складалася з росіян під команду генерала Мечислава Камінського. Підпорядковано їй було генералу Рогрові та розташовано в дільниці Охота [6].

З першого дня повстання розпочалися масові розстріли цивільного населення. Жахливим днем для Варшави стало 5 серпня 1944 року, коли відділи СС та жандармерії, підпорядковані генералу Райнефартові, зокрема у дільниці Воля, проходячи дім-у-дім вздовж Вольської та суміжних вулиць, виганяли всіх, хто на той момент там знаходився, і розстрілювали. Того дня було знищено 15000 цивільного населення. Такі звірства відбулися і у дільниці Охота, яку «прочісувала» СС штурм-бригада Камінського. Бах-Зелевський після цих подій видав наказ, яким заборонив розстрілювати жінок і дітей, але чоловіків можна було далі розстрілювати без жодних доказів приналежності до повстанців.

Генерал Тадеуш Коморовський, розпочинаючи повстання, розраховував на те, що він може протримати власними силами місто днів сім-десять [10]. А за цей час йому на допомогу прийде Червона Армія.

Замість цього 3 серпня 1944 року німці розпочали бомбардування захопленої території міста. Повстанці так і не побачили жодного радянського літака. Британці робили декілька спроб допомогти, але через суцільний контроль небесного простору німцями зазнали значних втрат у людях, літаках і самих матеріалах, призначених для повстанців. Американці планували наліт на Варшаву, залучивши до цієї операції 70 бомбардувальників та 100 винищувачів, з яких 50 бомбардувальників мали б надати постачання для повстанців, а решта пілотів мали атакувати варшавський аероузол і, таким чином відвернути увагу німців. Для цього американці попросили дозволу в Радянського Союзу приземлитися на їхніх базах для поповнення пального і ремонту у разі необхідності

пошкоджених літаків. «Чекаємо на тебе, червона заразо, аби ти нас визволила від чорної смерті», – такі рядки написав, передаючи стан повстанців, польський поет Юзеф Щепанський. Але відомо, що Сталін на це дозволу не дав. Він стверджував, що варшавське повстання викликала група злочинців, яка намагалась захопити владу у Польщі [2].

В інтерв'ю на радіо «Вільна Європа» у 1954 році, Т. Коморовський заявив, що його остання спроба порозумітися з Радянською Армією була здійснена 28 вересня 1944 року, де він повідомляв, що зможе протриматися ще 72 години. Але відповідь була такою ж: мовчання. Це був суто політичний маневр Сталіна.

Висновки. Під час повстання у Польщі загинуло від 150 до 200 тисяч цивільних. Майже неможливо дослідити список замордованих, вбитих, загиблих через те, що на той час не видавалися свідоцтва про смерть.

Все це відбувалося, коли Радянська Армія, а в її складі і 1-ша польська дивізія імені Костюшка, стояли лише за декілька кілометрів від Варшави. Отже, фактично була надана можливість німцям знищити вояків Армії Крайової, як не вигідних для радянської влади [2]. Очевидно, що Сталін не планував воювати за Варшаву для лондонського уряду. У разі перемоги повстанців і досягнення АК своїх цілей польський еміграційний уряд на чолі Станіславом Миколайчиком отримав би реальний шанс на створення незалежної держави після закінчення Другої світової війни.

Що ж до участі українців у придушенні варшавського повстання, зокрема дивізії СС «Галичина», є неправдивою інформацією, яка часто повторювалась у тодішній пресі та деяких наступних наукових працях. Отже, за звірства та злочини перед цивільним населенням Варшави відповідальність несуть, головним чином, люди з бригади СС О. Дірлевангера та штурмової бригади СС «РОНА» Камінського. Найменші сумніви у цьому питанні розвіює нещодавня публікація Єжи Маєвського і Томаша Ужиковського, в якій заголовок до біографії Камінського звучить так: «Не українці, а «РОНА»» [1].

З історичної точки зору повстання не досягло в жодному разі військової чи політичної цілі, проте воно стало і досі є символом мужньої боротьби поляків за свободу. Дехто з істориків вважає, що варшавське повстання – це трагічна помилка, це не виправдані амбіції та сподівання лондонського еміграційного уряду і командування Армії Крайової. Проте сьогодні можна з впевненістю сказати, що без варшавського повстання Польща могла стати 17-ю республікою СРСР. Цей сміливий та відчайдушний виступ засвідчив неймовірне прагнення поляків до свободи.

1. Шагала Р. Українці і варшавське повстання 1944 року. Російські СС на боці нацистів / Роман Шагала // Історична правда [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.istpravda.com.ua/digest/2010/10/22/895/>
2. Верига В. Дорогами Другої світової війни / Василь Варига. – Вид-во «Новий шлях», 1980. – 259 с.
3. Мельник І. Варшавське повстання 1944 року [Електронний ресурс] / Ігор Мельник. – Режим доступу: <http://zbruc.eu/node/25161>
4. Zbrodnia niemieckaw Warszawie 1944 r. zeznania, zdjecia / Wydawnictwo Instytutu Zachodniego, opracowal Edward Serwanskii Irena Trawinska. – Poznan, 1946. – S. 16.
5. Zbrodnio kupanta hitlerowskiego naludności cwilnej wczasie powstania warszawskiego w 1944 roku / Wydawnictwo Ministerstwa obrony Narodowej, opracowal Szymon Datner. – Warszawa, 1970. – 272 s.
6. Wroniszewski K. Ochota 1944 / K. Wroniszewski. – Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa obrony Narodowej, 1970. – 267 s.
7. Ісаюк О. Варшавське повстання / Олеся Ісаюк [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://incognita.day.kiev.ua/varshavske-povstannya.html> 2012.05.22.
8. Kirchmayer J. Powstanie warszawskie / J. Kirchmayer. – Warszawa: Wydawnictwo Książka i Wiedza, 1964. – 536 s.
9. Варшавське повстання 1944 року й Українці. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://allref.com.ua/uk/skachaty/Varshavskoe_vosstanie_1944_i_Ukrainskiiy?page=10

10. Польська Прага: «Російська зрада» чи «Варшавська авантюра»? [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/SOCIETY/dvi_pragi,_abo_stalinske_zavoyuvannya_evropi.html
11. *Gdański J.W. Zapomniani żołnierze Hitlera / J.W. Gdański. – Poznań: The Faco, 2005. – 264 s.*

Надійшло до редколегії 28.02.2016 р.

Рецензент: *В.С.Голубко*, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історичного краєзнавства, Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів.

Скорыч Л.В.

АНАЛИЗ СОБЫТИЙ ВАРШАВСКОГО ВОССТАНИЯ С ПОЗИЦИЙ СОВРЕМЕННОСТИ

В статье рассмотрены военные и политические предпосылки, хронология событий варшавского восстания в августе-сентябре 1944 года. Освещено участие украинских и российских частей в подавлении восстания. Показано масштабы преступления немецкой армии в районах Воля и Охота. Проанализированы причины поражения Армии Крайова.

Ключевые слова: варшавское восстание, Армия Крайова, дивизия СС «Галичина», РОНА.

Skorych L.

THE ANALYSIS OF EVENTS OF THE WARSAW REBELLION FROM THE MODERN VIEW

The military and political backgrounds, chronology of events of the Warsaw Rebellion during August and September in 1944 are examined in the article. The participation of the Ukrainian and the Russian troops in the suppression of the rebellion was elucidated. The scales of crime of the German army in the districts of Volia and Ohota were shown. The reasons of the defeat of the Krayov's army were analyzed.

Key words: Warsaw Rebellion, Krayov's army, SS Galychyna division, RONA.